

A vajdasági dokumentumpróza mestere

Várady Tibor „jogásznovelláiról”

NÉMETH FERENC¹

Nemrégiben múlt tíz éve annak, hogy az olvasók kézbe vehették az újvidéki Forum Könyvkiadó jóvoltából Várady Tibor új, friss hangvétellű prózakötetét, a *Zoknik a csilláron, életek hajszálon* című könyvét. Mint utóbb kiderült, ez egyben sorozatnyitó kötet is volt, amely szervesen illeszkedett a már meglévő vajdasági magyar dokumentumpróza sorába, sőt azt új, élvezetes és olvasmányos jogásztémákkal gazdagította. A vajdasági magyar olvasótábor kellemesen rácsodálkozott ezekre a „jogásznovellákra”, amelyeknek témáit a szerző a gazdag, 1893-tól létező családi, ügyvédi irattár érdekes, „életízű” anyagaiból válogatta, s amelyekben furcsa jogi eseteket, élettörténeteket, sorsokat tematizált a ma olvasójának. Egyben hasznos, korábban ismeretlen adalékokat is szolgáltatva a családi levéltárból a Bánát-kutatóknak.

Az évek során a szerző öt-hat pompás dokumentumpróza-kötetet tett le az asztalra (*Zoknik a csilláron, életek hajszálon*, Forum, 2013; *Libatoll és történelem*, Forum, 2017; *Mi történt Écskán?*, Forum, 2019; *Népellenes mosoly*, Forum, 2021; *Mi legyen a bronz utazóórával?*, Forum, 2022; *Házasság utáni házasság*, Forum, 2024), s úgy tűnik, hogy a közeljövőben újabb termései is lesznek ennek a sorozatnak.

Valamennyi munkája a családi, ügyvédi irattárból merített újabb történetek gyűjteménye, s egyik nagy hozadéka, hogy témaválasztásával, jellemző történeteivel – amelyek néha már-már bizarrnak is tűnnek – valójában múltunk egyes korszakait, társadalmi valóságát rajzolja meg. Ezek a történetek néha sokkal többet mondanak és tanulságosabbak a mai kor emberének, mint a tényszerű történelemkönyvek. Az ügyvédi iroda különféle bírósági ügyeinek hozzáértő válogatásával és rendhagyó, művészi bemutatásával Várady prózája többszínűvé válik, többféle értelmezésre ad lehetőséget. Mert az általa tárgyalt egyedi eseten keresztül mindig szélesebb, tágabb képet fest arról, milyen hatást gyakoroltak a rendszerváltások, az ideológiák váltakozásai, s milyen következményeik voltak az egyszerű emberre. Furcsábbnál furcsább „jogi konstrukciókat” alkotott meg a mindenkori hatalom, olyanokat, amelyek nemcsak a józan logikával ellenkeznek, hanem egyben észbontó teljesítményei is az ideológiával bőven átitatott hatalomnak.

1 Egyetemi rendes tanár, Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar, Szabadka.

Dokumentumprózájával a szerző egy egész korszakra, annak visszasságaira nyit ablakot, amelyben a jog gyakran élesen ütközik az ideológiával, s a releváns jogi érvelések ellenére rendszerint az ideológia győz. A bírósági jegyzőkönyvekbe rejtett mikro-történeteivel többet mond el nekünk Bánát múltjáról, mint a hivatalos tankönyvek. Ezzel árnyalja is egyben múltunk egyes kulcskorszakainak képét. Dokumentumprózájának hitelességét és érvényességét a konkrét nevek és egyedi emberi sorsok bemutatása igazolja. Olyan egyéni élettörténeteket tár elénk, amelyek főszereplői/kényszer szereplői szívesen leléptek volna a „történelem színpadáról”, de azt a körülmények miatt egyszerűen nem tehették meg. Itt a régi igazságot kell hangsúlyoznunk: az élet néha felülírja a történelmet, s a mindennapi valóság regényesebb tud lenni minden képzeletnél.

Bánát vonatkozásában kevés a hiteles, a mindennapi életre kiterjedő, emlékező irodalom, s a letűnt korok eseményei, sajnos, csak rideg történelmi tényként köszönnek vissza a szakirodalomból. Éppen ezért oly értékes az effajta dokumentumpróza, amely emberközpontúságával, történeteivel gazdagítja az adott korról kialakított képet. Munkái már most fontos kiegészítői a kutatóknak, ugyanakkor hasznos olvasmányai is a múlt iránt érdeklő olvasónak. Mondhatnánk, egyedülálló, értékes forrásai a múltkutatásnak, Becskerek és Bánát múltja megismerésének.

Ma már megmosolyoghatjuk, hogy egykor valaki „fasiszta származású kocák” miatt kerülhetett bíróság elé, vagy hogy valaki örölt paprikával fokozta a hitleri hadsereg hadi teljesítőképességét, esetleg azért, mert valaki észrevette a népellenes mosolyt valakinek az arcán. Ezek voltak azok az idők, amikor ügyvédnek kellett kieszközölnie, hogy valaki feleségül vehesse – a feleségét (!), vagy hogy zsidónak kellett bizonyítania, hogy nem működött együtt a megszállókkal. Bizarrabbnál bizarrabb élettörténetek kerekednek ki ezekből a Várady által válogatott ügyvédi aktákból, illetve esetekből, amelyek híven tükrözik az adott kort minden visszasságával és szenvedő alanyaival egyetemben. Tanulságos és kort festő esetek sorjáznak szidalmakról és káromkodásról, ingatag házasságokról, örökbefogadásról, a tejcsarnok konyhájának büntetendő használatáról, háborús nyereszkezésről, kislopásokról és családi viszontagságokról.

Frissítő hatású prózaszövéseinek, narratívájának titkát saját maga fedi fel *Mi legyen a bronz utazóórával?* című kötetének előszavában:

„Most, hogy kiszedem az iratokban felejtett adatokat és értékeket, egy világ tárul elém. Ebben a találgatások is a valósághoz csatlakoznak. Néha azért, mert kiderül, hogy valójában kinek volt és kinek lesz igaza. [...] Az iratokból kiszabadult sorsok, események, viták, mosolyok, megrendülések, üldöztetések, menekülések, költözések, befejezések, folytatások, töprengések, tanács-talanságok most friss lendületet kapnak. És mielőtt tennék valamit, regénydarabokká alakulnak.”

A házasság utáni házasság bevezetőjében a többi között a póttörténelem és a történelem viszonyáról, valamint a múlt létezéséről és hollétéről értekezett, magyarázva alkotói módszerét, stílusát.

„*Falevelek a szélben* című könyvében Konrád György ezt látja: »A múlt minden bizonnyal volt. De van-e? És hol van?« Azt tenném hozzá, hogy gyakran a véletlenek múlik, hogy előkerül-e a múlt, és hogy az kerül-e elő, ami megtörtént, vagy az, ami ide-oda helyezések és feledések nyomán alakult. Szóval vigyázni kell az iratokkal is. A múltkockák rakesztésével is, az ihletésekkel is. [...] A póttörténelemmel egyszerűbb a helyzet. Zömmel erről akarok írni. Leginkább arról a póttörténelemről, mely a második világháború alatt és a háborút követő első években alakult Becskerekben és Bánátban. Sok minden húzódott akkoriban menedékbe. A veszekedések is. Ezek aztán, saját zajjal, valamilyen védőfalat is húztak a történelem hangzavara elé. [...] Azt szeretném leírni, ami tényleg megtörtént. Itt az az egyik nehézség, hogy a történelem dacára alakult mindennapok kimaradtak a történelemből. A póttörténelem nem kapott igazán figyelmet. Az emlékezetben is. Viszont segít, sokat segít, hogy apám is, nagyapám is zömmel a mindennapokban mozgó ügyekkel foglalkoztak, és – amint ezt már többször elmondtam – valami csoda folytán a több mint száz év alatt halmozódó iratok megmaradtak. Itt van az is, hogy a póttörténelem porondján mozogva nem kell kísértéseket legyőznöm és nem kell veszélyeket vállalnom ahhoz, hogy tárgyilagos lehessenek. [...] Néhol a történelem és póttörténelem hártározsgyéjén mozgókat.”

Váradý voltaképpen írói invenciójával életet lehel e régóta porosodó, családí ügyvédi aktákba, érdekes történetekké formálja a furcsa bírósági eseteket, s egyéni mikrotörténetekben, családí sorsokon keresztül mutatja be a kort a 21. század olvasójának, érzékeltetve egyben az impériumváltások és ideológiák furcsa, visszás, néha észbontó hatását a polgárok hétköznapjaira. Ez mindenképpen nagy erénye Váradý dokumentumprózájának, akárcsak az az elbeszélési mód, amelyben mindig ott vannak a tekintélyes Váradý család tagjai is: dr. Váradý Imre, a nagyapa, Váradý József, az apa, és természetesen a szerző, Váradý Tibor is. Sőt valahol kiérződik a Váradý család féltő gondoskodása is a bánáti magyar közösség és az egyéni emberi sorsok iránt. Többek között ez avatja őt a vajdasági magyar dokumentumpróza mesterévé.

Friss hangvételi prózájába a szerző beleszővi gyermekkori emlékeit is egyik-másik témával kapcsolatosan, gyakran érdekes tényeket kapcsol egybe, ügyesen köti a múltat a jelennel, s nemcsak könyveinek címei keltenek feltűnést, hanem fejezetcímei is felettébb szellemesek.

Váradý Tibor eddig megjelentetett dokumentumpróza-kötetei a figyelemfelkeltő témákkal, az ismeretlen adatokkal és a furcsa embersorsokkal egyértelműen azt bi-

zonyítják, sőt megerősítik a tényt, hogy a Várady család gazdag archívuma a térség múltjának becses emléktárhelye, amelyet mindeddig részleteiben nem ismertünk, de amely immár megkerülhetetlen forrása minden további kutatásnak. Prózájának egyik legnagyobb erénye, alapos dokumentaritása mellett az, hogy sikerült megtalálnia azt az elbeszélő hangnemet, amely időtállóvá és élvezetessé teszi annak olvasását, s hogy e történetekben – valamilyen konkrét kötődés, ismeretség vagy vonatkozás révén, édesapja és nagyapja mellett – ott van a szerző is.

Szerencsés körülménynek számít, hogy Várady Tibornak, az unokának, a jogászi mellett írói vénája is van, aminek köszönhetően élvezhetjük ezeket a furcsa, múltbéli élettörténeteket – közösségünk gazdag múltjának emlékkockáit.

E dokumentumpróza-sorozata reményeink szerint újabb kötetekkel fog gazdagodni, amelyek majd tovább mesélik szűkebb tájegységünk múltját a 21. század kíváncsi olvasójának.